

Sylwia Żmijewska-Kwiręg

ROZUMIEM – CHCĘ – DZIAŁAM

Strategie i dobre praktyki kształcenia kompetencji społecznych w szkole

Ogólne zadania szkoły

Głównym zadaniem szkoły jest tworzenie uczniom warunków do rozwoju intelektualnego, emocjonalnego, społecznego, etycznego i estetycznego. Szkoła powinna na każdym etapie edukacyjnym stawiać przed młodymi ludźmi takie zadania, które nie tylko pomagają w *przyswojeniu przez nich podstawowego zasobu wiadomości na temat faktów, zasad teorii i praktyk, dotyczących (...) tematów i zjawisk bliskich ich doświadczeniom, zdobywaniu przez nich umiejętności wykorzystywania posiadanych umiejętności podczas wykonywania zadań i rozwiązywania problemów*, ale także w kształceniu i doskonaleniu różnorodnych umiejętności warunkujących *sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie*¹. Może się to odbywać zarówno w ramach realizowanych przedmiotowych programów nauczania, jak i poprzez określanie w programie wychowawczym szkoły lub programie profilaktycznym adekwatnych do potrzeb uczniów celów i ich realizację.

Z mojego kilkunastoletniego doświadczenia pracy w Centrum Edukacji Obywatelskiej, wspierającego dyrektorów, nauczycieli i uczniów w doskonaleniu procesów uczenia się i nauczania, wynika, że ze względu na wyzwania współczesności istotne jest przede wszystkim kształtowanie u uczniów tych umiejętności, które są niezbędne dla prawidłowego

budowania relacji z innymi. Umiejętności społeczne w różnorodnym i szybko zmieniającym się świecie stanowią bowiem jedną z kluczowych kompetencji warunkujących udane życie osobiste, społeczne i zawodowe. Ich znaczenie podkreślają dokumenty polityki oświatowej na poziomie europejskim² i krajowym³. W zaleceniu Parlamentu Europejskiego i Rady kompetencje społeczne występują łącznie z kompetencjami obywatelskimi, a w podstawie programowej kształcenia ogólnego określane są zarówno jako odrębne umiejętności wymieniane we wstępie, jak i jako szczegółowe treści nauczania realizowane w ramach poszczególnych przedmiotów na różnych etapach edukacyjnych.

Kompetencje społeczne, czyli...

Pojęcie „kompetencje” pojawiające się w cytowanych wyżej dokumentach oświatowych można rozumieć jako umiejętności, które pozwalają nam na skuteczną i satysfakcjonującą interakcję z otoczeniem; elektroniczny Słownik Języka Polskiego PWN opisuje kompetencje jako *zakres czyjejś wiedzy, umiejętności i doświadczenia*⁴. Wyrażenie „kompetencja społeczna”, wprowadzone przez Thorndike⁵ a w 1920 roku, wskazuje na zestaw umiejętności, który *pozwała w sposób rozumny postępować z innymi ludźmi: rozumieć ich i nimi kierować*⁵.

¹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz. U. poz. 977.

² Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2006/962/WE z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie. Dz. U. L 394 z 30.12.2006 r.

³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, ibidem.

⁴ <http://sjp.pwn.pl/sloownik> (dostęp 5.05.2014).

⁵ Za: Wiszejko-Wierzbicka D. *Kompetencje społeczne – rozpoznanie i rozwój*. Publikacja powstała w ramach projektu „Projekt Młodzież”, <http://projektmlodziez.pl/wp-content/plugins/download-monitor/download.php?id=5> (dostęp 5.05.2014).

Mnie bliska jest definicja psycholożki Anny Matczak, która kompetencje społeczne określa jako złożone umiejętności, umożliwiające efektywne radzenie sobie w określonych sytuacjach społecznych ujawniających się w relacjach międzyludzkich. Zdaniem badaczki kompetencje te umożliwiają osiągnięcie własnych celów przy jednoczesnym działaniu zgodnie z oczekiwaniami społecznymi⁶. Według tej definicji kompetencje społeczne to zestaw złożonych umiejętności społecznych⁷:

1. **Rozumienie i prawidłowa ocena sytuacji społecznych** (np. znajomość reguł społecznych, rozumienie kontekstu społecznego i zachowań; umiejętność odpowiedniego zachowania się w różnych sytuacjach społecznych; trafne postrzeganie innych ludzi, ich przeżyć lub intencji; umiejętność podejmowania ról społecznych istotnych dla współpracy).
2. **Umiejętność układania harmonijnych relacji z innymi** (np. umiejętność pracy zespołowej; umiejętność obrony własnego stanowiska, praw, granic bez okazywania agresji; umiejętność przyjmowania innego stanowiska niż własne oraz umiejętność rozwiązywania konfliktów).
3. **Umiejętność udzielania wzmocnień społecznym innym ludziom oraz empatia** (np. wrażliwość; udzielanie informacji zwrotnej; motywowanie i angażowanie do działania).
4. **Umiejętności komunikacyjne oraz efektywnej autoprezentacji** (np. umiejętność prezentacji i przekonywania do własnego stanowiska; umiejętność planowania i kierowania sytuacjami społecznymi; umiejętność wpływania na innych i kierowania innymi).

Dla osób stykających się na co dzień ze szkołą (jako nauczyciel, uczeń lub rodzic) czymś oczywistym jest, że kompetencje społeczne – odpowiednio rozwijane i wspomagane na różnych etapach życia – mają ogromne znaczenie dla prawidłowego funkcjonowa-

nia uczniów w szkole. Zdaniem innej psycholożki Katarzyny Knopp pomagają im w szybszej adaptacji w społeczności szkolnej, ale też sprzyjają ich osiągnięciom naukowym oraz ułatwiają rozpoznanie i zastosowanie właściwych sobie sposobów i stylów uczenia się⁸. Autorka podkreśla jednocześnie znaczenie diagnozy poziomu kompetencji społecznych i ewentualnych deficytów u uczniów, wobec których planowane jest podjęcie treningu społecznego⁹. Ja sama jednak nie dyskredytowałabym działań edukacyjnych podejmowanych przez wielu nauczycieli w celu kształtowania lub doskonalenia kompetencji społecznych bez wstępnej diagnozy. Tym bardziej że niektórzy badacze wskazują na niemożliwość lub co najmniej trudność przeprowadzenia rzetelnej diagnozy kompetencji społecznych ze względu na to, że ujawniają się one jedynie w autentycznej sytuacji społecznej. Dlatego stworzenie uczniom i uczennicom warunków do kształtowania np. umiejętności współpracy samo w sobie może być już wstępną diagnozą (rozpoznanie) grupy. Dalsze działania nauczyciela powinny być adekwatne do rozpoznanych możliwości i poziomu społecznego funkcjonowania uczniów.

Moje doświadczenie współpracy ze szkołami zróżnicowanymi ze względu na położenie geograficzne, warunki społeczne, poziom nauczania czy wreszcie kadre pedagogiczną potwierdza, że bez względu na treści zadania edukacyjnego wymagającego od uczniów interakcji z otoczeniem (bliższym lub dalszym), jeśli jest ono rzetelnie przygotowane, a uczniowie odpowiednio wprowadzeni i zmotywowani do jego realizacji, zawsze przynosi podobne skutki: nie tylko zwiększają się wybrane umiejętności społeczne u uczniów realnie zaangażowanych w działanie, ale także następuje ich internalizacja i spontaniczne wykorzystywanie w dalszych działaniach.

Skuteczne kształcenie kompetencji społecznych

Kompetencje społeczne kształtowane są od samego początku w interakcjach z innymi ludźmi, kiedy

⁶ Matczak A. *Diagnoza intelektu*. Wydawnictwo Instytutu Psychologii, Warszawa 1994; Matczak A., *Kwestionariusz Kompetencji Społecznych*, Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego, Warszawa 2009.

⁷ Lista umiejętności społecznych opracowana została na podstawie dwóch źródeł: Knopp K.A. *Kompetencje społeczne – pomiar i aplikacja praktyczna*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, 2013, http://www.ore.edu.pl/strona-ore/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=172:poradnie-psychologiczno-pedagogiczne-a-zmiany-w-systemie-edukacji&Itemid=1084 (dostęp 5.05.2014) oraz Wiszejko-Wierzbicka D. *Kompetencje społeczne – rozpoznanie i rozwój*, ibidem.

⁸ Za: Knopp K.A. *Kompetencje społeczne – pomiar i aplikacja praktyczna*, ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Matczak A. *Kwestionariusz Kompetencji Społecznych*, ibidem.

mierzmy się w swoim życiu z różnymi sytuacjami oraz doświadczeniami¹⁰. Ich rozwijanie opiera się na jednoczesnym wzbogacaniu wiedzy (np. znajomości i rozumienia schematów społecznych), kształtowaniu odpowiednich postaw (np. gotowości do podejmowania określonych działań społecznych) oraz doskonaleniu praktycznych umiejętności (np. umiejętności przeprowadzenia działań prowadzących do osiągnięcia określonych efektów). Nie da się bowiem kształtować kompetencji społecznych wyłącznie w ławce. Aby je w sobie wykształcić, trzeba naprawdę czegoś doświadczyć i coś zrobić – samodzielnie lub w małych zespołach. Uczniowie tylko pełniąc określone społeczne i zespołowe role, wchodząc w istotne dla siebie i innych relacje, uczą się współdziałania, planowania zadań i odpowiedzialności za ich wykonanie. W aktywności własnej kształtują swój obraz świata i samych siebie. To, jak poradzą sobie w szkole w bezpiecznych interakcjach z rówieśnikami lub dorosłymi, będzie decydowało o ich powodzeniu w dalszym życiu osobistym i zawodowym¹¹.

Kształcenie kompetencji społecznych w szkole może odbywać się zarówno jako naturalny trening społeczny (czyli zmaganie się ucznia z naturalnymi trudnymi zadaniami czy problemami) lub jako celowy trening społeczny.

W polskich warunkach możliwy wydaje się przede wszystkim mądry, wspierany zewnętrznymi działaniami naturalny trening na każdym etapie edukacyjnym. Szkoła generuje bowiem nieustannie okazje do ćwiczenia zachowań społecznych, które z jednej strony są wynikiem formalnego funkcjonowania szkolnej społeczności (np. samorząd uczniowski),

z drugiej – sposobu myślenia o uczeniu się nie tylko jako o procesie poznawczym, ale także jako o procesie społecznym, w którym uczeń ma możliwość prowadzenia aktywności własnej w interakcji z innymi (np. projekt edukacyjny, uczenie się we współpracy, ocena koleżeńska).

Jak szkoła może wspierać kształcenie kompetencji społecznych?

- 1. Integrowanie wiedzy o funkcjonowaniu społecznym z istniejącymi programami nauczania** (zarówno na poziomie treści nauczania, jak i metod pracy z uczniami).
- 2. Aktywizowanie uczniów podczas zajęć lekcyjnych** (np. poprzez systematyczne sięganie po metody takie jak: dyskusje i debaty uczniowskie, gry edukacyjne i symulacje, rozwiązywanie problemów i analiza przypadku, odgrywanie ról i dramy, wywiady i badania terenowe, eksperymenty i obserwacje).
- 3. Umożliwianie uczniom realizacji zespołowych projektów edukacyjnych** (metoda ta skłania w sposób szczególny uczniów do aktywności społecznej oraz wymaga nieustannego wchodzenia w interakcje z innymi, dzielenia się własnymi zasobami oraz korzystania z zasobów innych).
- 4. Tworzenie uczniom możliwości budowania relacji i pogłębiania więzi między nimi a społecznością lokalną** (udział i współorganizacja wydarzeń lokalnych, działania na rzecz społeczności lokalnej pomagają z jednej strony w realizacji celów osobistych przy wykorzystaniu zasobów innych ludzi, z drugiej – wzmacniają więzi społeczne).
- 5. Tworzenie uczniom warunków do angażowania się w proces uczenia się i nauczania** (poprzez odwołanie się do ich wcześniejszych doświadczeń i *powiązanie uczenia z pozytywnymi społecznymi przeżyciami na lekcji, gdy budują poczucie własnej wartości i mocy, a nie bezradności i braku kontroli*¹². Tak otrzymane pozytywne wzmocnienie społeczne buduje motywację do dalszego uczenia się i działania).

¹¹ Pacewicz A. *Aktywni uczniowie – szansa i wyzwania dla szkoły* [w:] Mazurkiewicz G. [red.] *Jakość edukacji. Różnorodne perspektywy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, s. 172-180.

¹² Ibidem.

6. **Wprowadzanie w szkole oceniania kształtującego jako strategii nauczania**, w myśl której uczniowie i uczennice wiedzą, czego i po co mają się nauczyć oraz jak mają sprawdzić, że im się to rzeczywiście udało. Możliwość otrzymywania i udzielania informacji zwrotnej wg ściśle określonych kryteriów pozwala ćwiczyć umiejętności komunikacyjne.

Spółeczna wartość dodana – dobre praktyki

W prezentowanym artykule zwracam uwagę na trzy sposoby efektywnego kształtowania kompetencji społecznych, wybrane spośród wymienionych wyżej. Są to: samorząd uczniowski, projekt zespołowy i ocenianie kształtujące. Przedstawione niżej przykłady zastosowania sposobów kształtowania kompetencji społecznych u uczniów różnią się niemal wszystkim: tematyką, sposobem organizacji pracy uczniów, rezultatami rozumianymi jako produkty, zaangażowaniem nauczyciela. Ale tylko pozornie. Łączy je więcej, niżby się nam wydawało... Przyjrzyjmy się więc:

- **Co jest źródłem sukcesu samorządu uczniowskiego?** (okiem opiekunów samorządów oraz ekspertki wspierającej SU merytorycznie i metodycznie)
- **Dlaczego tysiące uczniów rocznie włącza się w realizację projektów o tematyce ekonomicznej?** (głos uczniów i uczennic)
- **Jakie są, inne niż poznawcze, zalety korzystania z oceniania kształtującego?** (z teorii oceniania kształtującego)

Samorząd uczniowski – naturalne warunki do kształtowania kompetencji społecznych¹³

W programie „Samorząd uczniowski”, organizowanym od kilku lat przez Centrum Edukacji Obywatelskiej, udzielamy wsparcia dla opiekunów samorządów oraz ich liderów: opracowujemy publikacje badawcze i dydaktyczne, prowadzimy kursy internetowe, a przede wszystkim pokazujemy i ćwiczymy razem ze szkołami narzędzia i metody pracy samorządu uczniowskiego, które sprawiają,

że w miejsce fasadowej „instytucji” o niewielkim społecznym wpływie powstaje współdecydent w sprawach ważnych dla szkolnej społeczności. Promujemy debaty, dzięki którym uczniowie nie tylko konstruktywnie wpływają na funkcjonowanie szkoły, ale także dodatkowo kształcą umiejętności społeczne i komunikacyjne (np. formułowania, wyrażania własnego stanowiska i umiejętnego przekonywania do niego innych; umiejętności przyjmowania zdania innego niż własne lub wypracowywania wspólnego zdania).

Opiekunowie samorządów uczniowskich objętych wsparciem CEO jednomyślnie podkreślają, że o sukcesie samorządu uczniowskiego rozumianego jako autentyczne włączanie się w życie szkoły decydują: umożliwienie mu inicjatywy, aktywnego i twórczego działania, szacunek i wsparcie dla odmiennego zdania (zdanie uczniów może przecież różnić się od zdania nauczycieli). Podkreślają też znaczenie dobrego zrozumienia roli społecznej, jaką pełni samorząd uczniowski (czyli roli, jaką każdy z uczniów pełni w społeczności szkolnej).

Najważniejszą część mojej pracy z samorządem polega na dotarciu do każdego ucznia z odpowiednią dokumentacją, która ma mu pokazać, co to jest SU, co może robić w szkole i że przede wszystkim tworzą go wszyscy uczniowie, a nie tylko ta garstka wybrańców.

Monika Szmaj,
Publiczne Gimnazjum w Brzezinach

Aby prawo do działania było wykorzystywane przez uczniów szkoły, należy przede wszystkim poinformować uczniów o takiej możliwości. Uczniowie często nie wiedzą, że sami również mogą coś zrobić, czekają na inicjatywę nauczyciela, a sami nie przedstawiają własnych pomysłów z obawy przed wyśmianiem lub zignorowaniem. Ja początkowo podawałam uczniom listę pomysłów, które mogłyby zrealizować, a uczniowie sami wybierali te, które im odpowiadały. Teraz uczniowie wiedzą, że mogą przedstawiać własne pomysły i nie zostaną zlekceważeni. Każdy pomysł zostanie przedyskutowany i zostanie podjęta decyzja o jego realizacji (zostaną wyznaczone zadania i osoby odpowiedzialne za ich wykonanie, a także termin wykonania).

Monika Malinowska,
Szkoła Podstawowa, Zespół Szkół w Stawiszynie

Opiekun SU, chcący wyzwalać aktywność twórczą w myśleniu i działaniu uczniów, musi cenić i popierać

¹³ Cytaty za: www.ceo.org.pl (dostęp 5.05.2014).

ich inicjatywę, strzec się sztywnych schematów, unikać jednostronnej rutyny w sytuacjach, gdzie istnieje wiele sposobów postępowania, stosować urozmaicone metody i formy pracy. Jednak najważniejszy jest stosunek do młodzieży: otwarty, przyjacielski i życzliwy. Postawa i osobisty wzór opiekuna wpływa na przyszły obraz uczniów, gdyż najlepiej uczymy się i działamy poprzez bezpośrednią obserwację.

Rola opiekuna jest tak samo ważna na początku etapu, jak i na jego końcu. Opiekun SU musi tak organizować spotkania, by uczniowie nabywali różne kompetencje przez aktywne działanie (...) Opiekun powinien stwarzać takie sytuacje, w których uczeń staje się odkrywcą, badaczem, potrafi rozwiązywać problemy oraz wykorzystywać zdobytą wiedzę i umiejętności w trakcie zajęć w otaczającym go środowisku.

Joanna Gluch, Gimnazjum nr 1 w Łędzinach

Samorząd uczniowski to wszyscy uczniowie szkoły, którzy w wyborach wybierają swoich przedstawicieli. Jego rolą, oprócz samoorganizacji i działalności uczniów, jest udział w podejmowaniu decyzji dotyczących życia szkoły. Zdaniem Joanny Pietrasik, wiceprezeski Fundacji Civis Polonus, jego aktywność powinna opierać się na reprezentacji interesów uczniów: konsultowaniu z dyrekcją decyzji ich dotyczących, włączeniu uczniów do zabierania głosu na tematy ważne dla całej społeczności szkolnej. Tylko taki samorząd uczniowski daje szansę na rozwój praktycznych umiejętności zaangażowania, wraz z innymi ludźmi, w działania społeczne, wykazywanie solidarności z innymi ludźmi, rozumienie problemów różnych grup społecznych, jak i zainteresowanie rozwiązywaniem problemów stojących przed lokalnymi i szerszymi społecznościami, krytyczną i twórczą refleksję, konstruktywne uczestnictwo w działaniach społeczności lokalnych i sąsiedzkich oraz uczestnictwo w procesach podejmowania decyzji¹⁴. Prowadzenie systematycznego dialogu dorosłej części szkoły z młodzieżą buduje wzajemne zrozumienie, tworzy stałą przestrzeń do współpracy i wymiany opinii. A to, cytując za Joanną Pietrasik, sprzyja planowaniu wspólnych działań uczniów i nauczycieli oraz przelamuje antagonizmy nauczyciele – uczniowie. I co najważniejsze, buduje w uczniach poczucie odpowiedzialności za szkołę, w której się uczą¹⁵.

¹⁴ Opracowano na podstawie artykułu Pietrasik J. *Samorząd uczniowski jako narzędzie rozwoju kluczowych kompetencji obywatelskich, a szczególnie udziału w podejmowaniu decyzji*, Warszawa 2013, http://www.eid.edu.pl/blog/wpis,samorzad_uczniowski_jako_narzedzie_rozwijania_kluczowych_kompetencji_obywatelskich_a_szczegolnie_udzialu_w_podejmowaniu_decyzji,1120.html (dostęp 5.05.2014).

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Cytaty za: www.ceo.org.pl (dostęp 5.05.2014).

Dlaczego tysiące uczniów rocznie włącza się w realizację projektów o tematyce ekonomicznej?¹⁶

Program Młodzi Przedsiębiorczy jest skierowany do uczniów i nauczycieli szkół gimnazjalnych w całej Polsce. Składa się z dwóch etapów, w trakcie których uczniowie, pracując w małych (4-6-osobowych) zespołach i dzieląc się zadaniami w zależności od własnych zainteresowań, pomysłów, możliwości, realizują zadania z zakresu przedsiębiorczości i zarządzania na platformie internetowej. Uczniowie i uczennice na początku poznają sposoby zarządzania własnym budżetem i innymi zasobami, by potem samodzielnie zakładać i prowadzić swoje wirtualne firmy oraz prezentować je w sieci.

Co mówią o udziale w projekcie sami uczniowie?

Zdecydowaliśmy się wziąć udział w projekcie Młodzi Przedsiębiorczy, by zdobyć więcej informacji na temat prowadzenia własnej działalności gospodarczej (...). Wybierając profil naszej działalności, kierowaliśmy się kryteriami wyboru ustalonymi wspólnie na początku – firma musi być ekologiczna, dość oryginalna, musi być zaakceptowana przez nas wszystkich oraz, co najważniejsze, musi przynosić zyski. W ten sposób powstała nasza firma zajmująca się produkcją biomasy, kompostowaniem odpadów, utrzymaniem terenów zielonych i rekultywacją terenów zdegradowanych.

Na wspólną pracę w każdym module kursu i przygotowywanie sprawozdania z naszej pracy poświęciliśmy sporo czasu, ponieważ zależało nam, by zrobić to porządnie. Potrzebne dane zdobywaliśmy, pisząc e-maile do przedstawicieli firm z tej branży, dużo czytaliśmy na temat biomasy, rekultywacji terenów zdegradowanych i pozostałych usług/produktów, które chcieliśmy zaoferować swoim klientom. Podczas pracy nad projektem najbardziej podobała nam się możliwość podejmowania samodzielnych decyzji i to, że od nas samych zależy to, co uda się nam zrobić.

Gdybyśmy mogli zrealizować projekt jeszcze raz, to najprawdopodobniej zmienilibyśmy działalność naszej firmy na bardziej opłacalną, bo w trakcie rozmów z przedstawicielem oddziału elektrowni Opole, zajmu-

jącym się skupowaniem biomasy, dowiedzieliśmy się, że potaniały zielone certyfikaty płacone elektrowniom przez państwo za produkcję energii ze źródeł odnawialnych. (...) Gdyby nie zmniejszenie ceny za zielone certyfikaty, to nic byśmy nie zmienili w naszym projekcie, bo wszystkie zawarte w nim informacje są dobrze przemyślane i przedstawione. Jesteśmy zadowoleni z naszej pracy.

W projekcie Młodzi Przedsiębiorczy, w którym przestrzeń do działania tworzyła platforma internetowa, brały udział także szkoły z województwa mazowieckiego.

Dziewczętom z Góry Kalwarii z grupy Nieliczne Demoniczne odkrywane w modułach kursu nowe zagadnienia pomogły zrozumieć świat gospodarki i działanie firmy oraz uświadomiły, co niesie ze sobą świat dorosłych (...). Oprócz aspektów naukowych, przyjemna była część integracyjna, dzięki której nawiązałyśmy kontakt z innymi grupami, mentorami, a także zacieśniłyśmy więzi pomiędzy sobą.

Smerfowe Ekonomistki z Mińska Mazowieckiego twierdzą, że *kurs to przede wszystkim świetna zabawa oraz doskonały sposób na naukę. Poznajemy teorię i od razu przechodzimy do praktyki. Według nas niczego tu nie brakowało. Nasza Pani Mentor jest bardzo wymagająca, dlatego przykładaliśmy się do pracy z całą siłą, aby zaliczyć dany moduł bez żadnych poprawek.*

Zespół Pesto 12 z Ożarowa Mazowieckiego twierdzi: *Nauczyliśmy się, że zakładanie własnej firmy to wcale nie jest taka łatwa sprawa i to od naszego przygotowania oraz nastawienia zależy wszystko. Zdobyliśmy bezcenne doświadczenie w współpracowaniu między sobą i przydzielaniu zadań zgodnie z naszymi zdolnościami (...). Również podobało się nam to, że na oddanie formularza mieliśmy określony czas, co nas zdyscyplinowało i zorganizowało, co też jest przydatne przy zakładaniu własnego biznesu.*

Metoda projektu edukacyjnego – którą pracowali wszyscy uczniowie i uczennice w ramach programu Młodzi Przedsiębiorczy – jest szczególnie korzystna dla pobudzania aktywności społecznej uczniów. Jej głównym celem jest realizacja przez uczniów przedsięwzięcia związanego z rzeczywistym otoczeniem.

Podczas realizacji projektów uczniowie pracują w zespołach (co nie wyklucza indywidualnej pracy ucznia np. w ramach zadań domowych), mierząc się z definiowaniem problemów i ich rozwiązywaniem, planowaniem i organizacją własnej pracy oraz zarządzaniem czasem, rozwiązywaniem konfliktów, formułowaniem i wyrażaniem własnych opinii.

Metodę projektu od innych metod odróżniają, a jednocześnie podkreślają jej znaczenie dla kształtowania kompetencji społecznych¹⁷:

- **postawa i sposób pracy nauczyciela:** nie prowadzi on wykładu ani nie podaje gotowych rozwiązań; organizuje pracę uczniów i warunki do wzajemnego uczenia się, pozostawiając im samodzielność w określonych wspólnie z nimi granicach; ważne jest dla niego to, jak uczniowie pracują, jak uczą się określonych zachowań społecznych oraz jak radzą sobie z relacjami w grupie,
- **podmiotowość uczącego się:** projekt umożliwia wszechstronny rozwój tych cech i umiejętności, które są ważne w życiu każdego człowieka i umożliwiają mu osiągnięcie tak sukcesu zawodowego, jak i satysfakcji z realizacji osobistych planów; przyzwyczajają uczniów do samodzielności i odpowiedzialności za podejmowane decyzje; zachęca także do harmonijnej współpracy,
- **całościowość:** realizacja projektu odbywa się w szerszym otoczeniu, zacierają się granice pomiędzy życiem szkolnym a pozaszkolnym, dzięki czemu uczniowie przygotowują się do rozwiązywania realnych problemów w ich otoczeniu społecznym; projekt ma interdyscyplinarny charakter i pomaga w dostrzeganiu związków pomiędzy różnymi dyscyplinami nauki; łączy teorię i praktykę, myślenie i działanie,
- **odejście od tradycyjnego rozumienia oceniania na rzecz wspierania i wspomaganiania ucznia:** ważne jest działanie, a nie tylko jego efekty; pożądane jest zatem udzielanie na bieżąco informacji zwrotnej w trakcie wykonywania zadania (według określonych wspólnie kryteriów) w celu wprowadzania koniecznych zmian np. w działaniu zespołu.

¹⁷ Malek U., Żmijowski J., Żmijewska S. *Projekt edukacyjny* [w:] *Metody aktywizujące na ekonomii w praktyce*, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2013, <http://www.ceo.org.pl/pl/ekonomiawpraktyce/news/metody-aktywizujace-na-ekonomii-w-praktyce> (dostęp 5.05.2014).

Ocenianie kształtujące a kształtowanie kompetencji społecznych

Ocenianie kształtujące (*formative assesment*) nastawione jest na motywowanie uczniów do pracy i branie przez nich odpowiedzialności za proces uczenia się. Służy wspólnemu uczeniu się poprzez kulturę ewaluacji i samooceny. Koncentruje się nie na porównywaniu uczniów, ale podkreślanii tego, co każdy z nich już umie i dostarczeniu informacji o następnych krokach¹⁸. Zainteresowanych ocenianiem kształtującym odsyłam do licznych publikacji Centrum Edukacji Obywatelskiej, które od wielu lat zajmuje się promowaniem oceniania kształtującego jako całościowej strategii nauczania. W tym miejscu chciałabym opisać jedynie elementy oceniania kształtującego, koncentrując się na ich naturalnym potencjale we wspieraniu nauczyciela i ucznia w kształtowaniu kompetencji społecznych¹⁹.

Ocenianie kształtujące nastawione jest na motywowanie uczniów do pracy i branie przez nich odpowiedzialności za proces uczenia się

- **Cele.** Wyznaczają kierunek **wspólnej pracy** nauczyciela i ucznia, wskazując, co chcielibyśmy osiągnąć po zakończeniu zadania edukacyjnego. Żeby uczniowie poczuli znaczenie tego, czego się uczą, warto sobie – przed sformułowaniem celów i podaniem ich w języku ucznia – zadać pytania: *Do czego przyda się im ta wiedza lub umiejętności zdobywane czy utrwalane na zajęciach? Jak mogą wykorzystać zdobytą wiedzę i umiejętności w przyszłości, np. podczas wyznaczania celów zawodowych, planowania sytuacji społecznych czy kierowania działaniami społecznymi?*
 - **Kryteria sukcesu.** Uczeń powinien wiedzieć, w jaki sposób dowie się, czy cele lekcji zostały osiągnięte. Określając je i podając do wiadomości ucznia, **zawieramy z nim umowę, określamy re-**
- guły obowiązujące obie strony**, dotyczącą tego, co podlega ocenie i **tylko tego się trzymamy; uczniowie czują się wtedy bezpiecznie**, ponieważ nie zaskoczy ich dodatkowe kryterium i dokładnie wiedzą, co ma znaleźć się np. w zadaniu domowym.
- **Powiązanie już posiadanych przez uczniów wiadomości i umiejętności z nowymi.** Daje ono uczniom **poczucie bezpieczeństwa**, tak przecież ważne w procesie wzajemnego uczenia się. Dodatkowo odwoływanie się do już posiadanej wiedzy i umiejętności **pozwala nadbudowywać nowe doświadczenia**.
 - **Informacja zwrotna.** Polega na pozyskiwaniu przez nauczyciela w trakcie nauczania informacji, które pozwolą mu rozpoznać, jak przebiega proces uczenia się uczniów i dzięki temu modyfikować dalsze nauczanie. Informacja zwrotna zawsze musi być powiązana z kryteriami sukcesu (**umowa z uczniami**). Powinna być też **dialogiem** składającym się z czterech elementów: wyszczególnienia i docenienia dobrych stron; odnotowania tego, co wymaga poprawy lub dodatkowej pracy; wskazówki, w jaki sposób dokonać poprawy; wskazówki, w jakim kierunku pracować dalej. Dobrze skonstruowana informacja zwrotna daje uczniom możliwość kształtowania własnej strategii uczenia się, a także poczucie odpowiedzialności za swoje osiągnięcia, **uczy systematyczności w planowaniu i wytrwałości w dążeniu do realizacji wyznaczonych celów** osobistych i zawodowych. W stosowaniu informacji zwrotnej należy pamiętać, że jej ważnym elementem jest przyjęcie informacji zwrotnej w atmosferze **akceptacji – uczeń powinien czuć, że nauczyciel jest mu życzliwy, że zależy mu na jego rozwoju i współpracy z nim**.
 - **Pytania kluczowe.** Stosowanie pytań ukazuje uczniom szerszy kontekst omawianych zagadnień i nabywanych umiejętności i jednocześnie **zachęca do poszukiwania odpowiedzi**. Techniki zadawania pytań wiążą się z tworzeniem **atmosfery uczenia się**, w czasie której nauczyciel stara się w taki sposób pracować z uczniami, aby dać im **poczucie bezpieczeństwa, a nawet stworzyć specjalną przestrzeń, w której będą mogli rozwiązywać problemy i poszukiwać odpowiedzi na postawione pytania**.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

- **Samoocena.** Uczniowie mogą osiągnąć wyznaczony sobie cel tylko wtedy, jeśli potrafią ocenić, ile już się nauczyli, a ile jeszcze muszą zrobić. Stosowanie samooceny przyniesie uczniom wymierne korzyści: **będą mogli doświadczyć samodzielności i odpowiedzialności za swój proces uczenia się;** będą wiedzieli, co opanowali, a nad czym mają pracować – wiedzę tę i umiejętności zdobędą niezależnie od informacji uzyskanych od nauczyciela; **będą mieli większą możliwość poprawy swojej pracy bez porównywania się z innymi uczniami.**
- **Ocena koleżeńska.** Na podstawie ustalonych wcześniej kryteriów sukcesu uczniowie oceniają swoją pracę i udzielają sobie informacji zwrotnej. Nauczyciel powinien pracować z uczniami nad **umiejętnościami dawania informacji zwrotnej.** Ocena koleżeńska **zmniejsza rywalizację uczniów** (ma to **wpływ na współpracę uczniów** w zespołach i **tworzy dobrą atmosferę uczenia się** w klasie). Ma też walor wychowawczy: uczniowie sprawdzający prace kolegów/koleżanek, które też sami wykonywali, **dobrze rozumieją pozostałe osoby w grupie; uczą się też ustalania zasad/reguł oceniania i umiejętności udzielania informacji zwrotnej.**

Przyglądając się trzem przykładom zadań edukacyjnych, wykorzystujących różne strategie i metody, dostrzegamy, że łączy je tzw. społeczna wartość dodana, czyli efekt w postaci przyrostu poszczególnych umiejętności społecznych.

W każdym z przedstawionych działań bądź – jak w przypadku oceniania kształtującego – kompletnej strategii uczenia i uczenia się – stworzone zostały warunki do kształcenia, doskonalenia i utrwalania umiejętności społecznych takich jak: **praca zespołowa i podejmowanie w związku z tym różnych ról społecznych** istotnych z punktu widzenia współpracy (*Zdobyliśmy bezcenne doświadczenie we współpracowaniu między sobą i przydzielaniu zadań zgodnie z naszymi zdolnościami*), **umiejętność odpowiedniego zachowania się w różnych sytuacjach społecznych** (*Opiekun powinien stwarzać takie sytuacje, w których uczeń staje się odkrywcą, badaczem, potrafi rozwiązywać problemy oraz wykorzystywać zdobytą wiedzę i umiejętności w trakcie zajęć w otaczającym go środowisku*), **umiejętność układania harmonijnych relacji z innymi** (*Wybierając profil naszej działalności, kierowaliśmy się kryteriami wyboru ustalonymi wspólnie na początku – firma musi być (...) zaakceptowana przez*

nas wszystkich), **umiejętność udzielania wzmocnień społecznych innym ludziom oraz empatia** (*Uczniowie sprawdzający prace koleżanek/kolegów, które też sami wykonywali, dobrze rozumieją pozostałe osoby w grupie; Teraz uczniowie wiedzą, że mogą przedstawiać własne pomysły i nie zostaną zlekceważeni*), **umiejętności komunikacyjne** (*Informacja zwrotna powinna być dialogiem i składać się z czterech elementów: wyszczególnienia i docenienia dobrych stron; odnotowania tego, co wymaga poprawy lub dodatkowej pracy; wskazówki, w jaki sposób dokonać poprawy; wskazówki, w jakim kierunku pracować dalej*) oraz **umiejętność efektywnej autoprezentacji** (*Każdy pomysł zostanie przedyskutowany i zostanie podjęta decyzja o jego realizacji*).

Jednocześnie, na podstawie opinii bezpośrednich uczestników działań sprzyjających kształtowaniu kompetencji społecznych, łatwo zaobserwować funkcjonowanie społeczne ucznia pod kątem²⁰:

- **skuteczności i adekwatności zachowania ucznia w określonej sytuacji społecznej** (*Podczas pracy nad projektem najbardziej podobała nam się możliwość podejmowania samodzielnych decyzji i to, że od nas samych zależy to, co uda się nam zrobić; trzeba uczniom pokazać, co to jest SU, co może robić w szkole i przede wszystkim, że tworzą go wszyscy uczniowie, a nie tylko ta garstka wybrańców*),
- **satysfakcji z relacji z innymi oraz zadowolenia partnerów tej relacji** (*Oprócz aspektów naukowych przyjemna była część integracyjna, dzięki której nawiązałyśmy kontakt z innymi grupami, mentorami, a także zacieśniłyśmy więzi pomiędzy sobą*),
- **forsowanie przez uczniów własnych pomysłów** (*Uczniowie często nie wiedzą, że sami również mogą coś zrobić, czekają na inicjatywę nauczyciela, a sami nie przedstawiają własnych pomysłów z obawy przed wysmianiem lub zignorowaniem*),
- **kreowania pozytywnego wizerunku osobistego przez uczniów** (*Nauczyliśmy się, że zakładanie własnej firmy to wcale nie jest taka łatwa sprawa i to od naszego przygotowania oraz nastawienia zależy wszystko*),
- **sposobu inicjowania i podtrzymywania kontaktu** (*Ważną cechą informacji zwrotnej jest udzielanie jej i przyjmowanie w atmosferze akceptacji – uczeń powinien czuć, że nauczyciel jest mu życzliwy, że zależy mu na jego rozwoju i współpracy z nim*),

²⁰ Za: Knopp K.A. *Kompetencje społeczne – pomiar i aplikacja praktyczna*, ibidem.

- **sposobów radzenia sobie z konfliktami interpersonalnymi** (*Ważną cechą informacji zwrotnej jest udzielanie jej i przyjmowanie w atmosferze akceptacji – uczeń powinien czuć, że nauczyciel jest mu życzliwy, że zależy mu na jego rozwoju i współpracy z nim; Ocena koleżeńska zmniejsza rywalizację uczniów – ma to wpływ na współpracę uczniów w zespołach i tworzy dobrą atmosferę uczenia się w klasie*),
- **angażowania innych do sprawnej współpracy** (*Ocena koleżeńska zmniejsza rywalizację uczniów – ma to wpływ na współpracę uczniów w zespołach i tworzy dobrą atmosferę uczenia się w klasie*),
- **sposobu negocjowania i egzekwowania wspólnych ustaleń** (*Zdobyliśmy bezcenne doświadczenie w współpracowaniu między sobą i przydzielaniu zadań zgodnie z naszymi zdolnościami (...). Również podobało się nam się to, że na oddanie formularzu mieliśmy określony czas, co nas zdyscyplinowało i zorganizowało; Informacja zwrotna uczy systematyczności w planowaniu i wytrwałości w dążeniu do realizacji wyznaczonych celów osobistych i zawodowych*).

Na koniec...

Choć wciąż nie doczekaliśmy się jednoznacznej, precyzyjnej definicji kompetencji społecznych (na użytek artykułu cytuję ją za Anną Matczak), są one obecne nie tylko w polskim prawie oświatowym (podstawa programowa) i europejskim myśleniu o edukacji (tam występują łącznie z kompetencjami obywatelskimi jako jedna z ośmiu kompetencji kluczowych), ale także w codziennej praktyce szkolnej. Ich kształtowanie nie jest już obowiązkiem nauczycieli poszczególnych przedmiotów (zwłaszcza wiedzy o społeczeństwie), ale zadaniem całej szkoły.

W zalecanych warunkach realizacji podstawy programowej wskazywane są takie metody i techniki nauczania, które sprzyjają nabywaniu kompetencji społecznych: pozwalają na tworzenie uczniom warunków do efektywnego zdobywania wiedzy i umiejętności, ćwiczenia ich w działaniu, refleksji nad zdobytym doświadczeniem i planowania wykorzystania go w dalszym kształceniu.

Warunki szkolne – mimo wciąż obecnej presji egzaminów, testów, monitorowania realizacji podstawy programowej – sprzyjają naturalnemu treningowi społecznemu (praca zespołowa, metody aktywizujące) lub wręcz go warunkują (samorząd uczniowski,

treści nauczania uwzględniające wiedzę i umiejętności społeczne w ramach przedmiotów, system oceniania).

Ważne jest, by proces kształcenia społecznego był prowadzony systematycznie (chodzi bowiem o trwałe zmiany w schematach zachowań społecznych uczniów i uczennic) oraz z uwzględnieniem współczesnej wiedzy o uczeniu się przez doświadczenie. Wymaga to zatem opracowania i zaplanowania odpowiednich działań dyrektora, nauczycieli i innych pracowników.

Oczywiście szkoła musi być wspomaganą w kształceniu kompetencji społecznych. Nauczyciele, aby mogli działać z większą skutecznością, powinni mieć możliwość pogłębiania swojej wiedzy o funkcjonowaniu i rozwoju społecznym (nie tylko nauczyciele wiedzy o społeczeństwie!), doskonalenia warsztatu pozwalającego im na kształtowanie kompetencji społecznych w sytuacjach szkolnych i stymulowania uczniów do rozwoju społecznego.

Wszystkie opisywane w artykule przykłady działań/programów/akcji proponowanych szkole przez Centrum Edukacji Obywatelskiej zawierają elementy takiego wsparcia, bądź to w postaci pogłębionego doskonalenia kompetencji dydaktycznych nauczycieli (kursy *e-coachingowe*, szkolenia stacjonarne), bądź też pośredniego wsparcia metodycznego (odpowiednie publikacje i materiały dydaktyczne). Pracujemy też bezpośrednio z uczniami (także poprzez platformy *e-learningowe*, jak w przypadku samorządu uczniowskiego czy Młodych Przedsiębiorczych; bezpośrednie spotkania z uczniami; moderację zakładanych przez nich blogów – Młodzi Przedsiębiorczy).

Wsparcie dotyczące kształcenia kompetencji społecznych kieruje też do szkół coraz więcej instytucji oświatowych i organizacji pozarządowych – warto się im przyjrzeć, bo czasem społeczna wartość dodana nie jest widoczna na pierwszy rzut oka. Coraz powszechniejsze są tymczasem działania wspierające właśnie rozwój kompetencji społecznych – na tę potrzebę ostatnio wskazują zwłaszcza pracodawcy, którzy poszukują pracowników zdolnych do harmonijnej i twórczej pracy zespołowej.

Sylwia Żmijewska-Kwiręg jest absolwentką Międzywydziałowych Interdyscyplinarnych Studiów Humanistycznych na Uniwersytecie Warszawskim. Od 2001 pracuje w Fundacji Centrum Edukacji Obywatelskiej jako koordynatorka projektów edukacyjnych oraz zarządza zespołem edukacji obywatelskiej i ekonomicznej.